

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM MŰVÉSZETI KAR
DOKTORI ISKOLA**

Varga-Deák Márta

Zathureczky Ede:

Művészember-mesterember

**A Hubay-iskola egyedi jellemvonásainak lenyomata
Zathureczky Ede és Pauk György előadói stílusában
a portamentó használatából kiindulva**

DLA értekezés

Tézis

Témavezető: Bánfalvi Béla DLA hegedűművész, egyetemi tanár

2022

Tézis

Hegedűs vagyok. Magyar hegedűs.

Öt év zeneakadémiai és két év londoni tanulmány kellett ahhoz, hogy rácsodálkozzak arra a gazdag hazai múltra, ami a XIX. század utolsó évtizedeitől kezdve jelen volt a világ élvonalában, aminek örökségét tulajdonképpen hordozzuk magunkban azóta is itt, Magyarországon. Ez az az iskola, ami Szigeti Józsefet, Vecsey Ferencet, Geyer Stefit, Zathureczky Edét, Végh Sándort, Pauk Györgyöt, Fehér Ilonát, Kovács Dénest adta a zenekedvelőnek, minden professzionális hegedűsnek, akkor kezdett kibontakozni, a századforduló éveiben. Amikor még társadalmi esemény volt a hangverseny, amikor a mai ünnepektől eltérően, celebek elődeiként még a művészekért rajongtak az emberek. Amikor mindenkinek volt véleménye a koncerteken hallott darabokról, előadókról és közbeszéd tárgya volt a zene. A viszonylagos elszigeteltség, a nehezebb utazási körülmények okán nagyobb port kavart egy-egy külföldi vendég érkezése. Az összehasonlítás hiánya alapot adhatott az értékek, egyedi vonások felnagyítására, a személyiség közönségben hagyott lenyomata, emlékezete mélyebbre hatolt. A nagy formátumú alakok hőskora volt ez, ahol a koncert ünneppé vált, a hallottakról tetemes számú beszámoló, kritika született igazi véleményformálóként alakítva a hétköznapi emberek ismereteit, szemléletét. Ebben az érásban egy sokoldalú, tájékozott, világjáró, művelt társasági ember állt a zenei közélet élén, aki fényes külföldi karrier után a magyar zenei közeg, a magyar kultúra felvirágoztatását tűzte ki céljául. A Hubay Jenő köré sereglett tehetségek iskolába rendeződtek, a mester ontotta a jobbnál jobb hegedűsöket, igazi művészegyéniségeket. Hubay neve védjeggyé vált, a magyar hegedűiskola védjegyévé. Játékáról, technikájáról, az őt körülölelő, magával ragadó atmoszféráról legendák keringtek, visszaemlékezések igazolták, tárgyilagos koncertjelentések örökítették meg. A hegedűs generációkon átívelő kollektív emlékezet egybehangzó utalásai, hivatkozásai pedig arra engednek következtetni, hogy ez a minőség nem a memória múltat megszépítő védekező mechanizmusának következménye. Ez igaz.

Magunk is meggyőződhetünk arról, hogy milyen értékeket hordozott Hubay Jenő hegedülése: a ránk maradt, körülbelül kéttucatnyi felvétel bepillantást enged univerzumába. Dolgozatom központi figurája mégsem ő, hanem egy korban hozzánk közelebb álló, Hubayhoz hasonló kaliberű személy, aki hozzá hasonlóan a Zeneakadémia tanszakvezetője, rektora volt. Aki a Hubayt követő érában a magyar hegedűiskolát tovább élte és vezette. Akinek játéka feledhetetlen maradt mindenkinek, aki egyszer hallotta. Hubay saját maga választotta őt ki öröksége gondozására, folytatására.

Zathureczky Edének állítok igazi emléket ezzel a disszertációval, aki a magyar hegedűiskola értékeit megőrizve nem csak életben tartotta azt, de nemzetközi megítélését emelte is. Bemutatom életét, pályáját, pedagógiai munkásságát. De ennél többet is kap az olvasó. Általános látéletet a kor ízlésére, arról, hogy milyen szempontok szerint közelítettek egy zeneműhöz, a művészek hangszeres tudására vonatkozólag, hogy hogyan használták a hangszerkezelés eszközeit, mennyire aknázták ki azokat. Állításom szerint a Hubayt és tanítványait jellemző előadói és hangszerkezelési eszközök közvetlen kapcsolatot mutatnak. A felvételek és a nagy mesterre reflektáló emlékiratok feltárják ezeket. Munkámban nem kisebbre vállalkozom, mint hogy bemutatom a kapcsolati elemeket a legautentikusabb módon, a művészek élő játékát elemezve felvételeken keresztül. Megkísérlem a memória szelektivitását és az áttételes nézőpontokat kiszűrni, a lehető legobjektívabb közvetítő közeget az induktív, feltáró kutatási stratégiákat és az összehasonlító elemzés segítségével mutatok rá a láncolat folytonosságára. Azt vizsgálom, hogy egy és ugyanazon darab interpretálásában milyen párhuzamok, illetve milyen különbségek, ellentétek adódnak három művész esetében, akik Zathureczky köré vonhatóak. Egyikük a mestere volt, a másik művésznek pedig ő volt a mestere. Hubay Jenő és Pauk György alkotják majd a keretet, amiben Zathureczkyt elhelyezem. Előbbi adta magát, de utóbbi kiválasztása szubjektív. Magam két éven át tanulhattam Pauk György londoni mesteriskolájában. Ott kerültem közeli kapcsolatba azzal, a Pauk esetében élő és közvetlen tradícióval, amit a magyar hegedűiskola jelentett.

Az összehasonlítás elsődlegesen a portamentó használatára fókuszál. A XX. század elején előszeretettel alkalmazott előadói technika vizsgálata között lehetővé, hogy ezt a játékelemet mérhetővé téve lehetőséget teremtsünk az összevetésre. Természetesen nem csak számszerűsítésről van szó, hanem a hegedülés e jelenségének minél totálisabb feltérképezéséről. A portamentót górcső alá véve kirajzolódik annak rengeteg árnyalata, fajtája. A Wesleyan Egyetem hallgatója, Matthew Richard Stein szisztémáját felhasználva bontom szét darabjaira a témát. Ez az egyedülálló módszer a fizikai mérésekkel ellentétben a zenei szemléletet is beemeli a vizsgálódás aspektusainak körébe.

A századfordulós hangrögzítési technika, illetve a játszott repertoár sajnos nem ad lehetőséget arra, hogy az általam kiválasztott művészek ránk hagyott hangörökségében ugyanaz a darab szerepeljen. Ezért szükség volt egy második zenei részlet közbeékelésére is. Hubay Jenő és Zathureczky Ede esetében J. S. Bach Air-je, Zathureczky Ede és Pauk György vonatkozásában pedig P. I. Csajkovszkij D-dúr hegedűversenyének második, Canzonetta tétele lett analízisem tárgya. A témakör természetesen nem korlátozódik kizárólag a portamentó jelenségére. Figyelembe vettem a hegedűművészek előadói habitusának egyéb oldalait is, úgy, mint formaérzék, időzítés, hangszínek, ujjrendek, karakterek, gesztusok, kottahűség, ritmusalteráció, arányérzék, atmoszféra, mondanivaló.

A disszertációban fontosnak tartottam, hogy az elméletet, a meglévő tudományos tapasztalatokat is tárgyaljam, hogy elveket, törvényszerűségeket, forrásokat, dokumentumokat és az eddigi gyakorlati tudást elemezve jussak az előadói praxis számára hasznos eredményekhez. Így a zenei előadóművész definiálásán, a kimagasló zenei teljesítmény körüljárásán túl fokozatosan értem el a hegedülés előadó-művészeti eszközeinek tárgyalásához, hangszerkezelési apparátusához, a művészi kifejezés elemeinek kibontásához. Zathureczky életútját bemutatva tetet öltöttek a kontextusuktól kissé megfosztott részletek, amikor művészi arcélét megrajzolva a hangfelvételek alapján konkretizáltam zenei gondolkodásmódját, és az azt szolgáló, megvalósító technikai arzenált. A kérdésre, hogy kimutathatók-e Hubay, Zathureczky és Pauk játékában az emberöltőkön átívelő

kapcsolódási pontok, illetve hogy mik ezek a területek, ad választ az értékésben kifejtett párhuzamos elemzés.

Stachó László munkáit tekintem referenciának a zenei tehetség és az előadóművészi kiválóság tekintetében. A hegedű hangképzésének vonatkozásában Hubay Jenő, Auer Lipót, Havas Kató, és Pauk György gondolatai, elvei irányítják fejtegetéseim vonalát. Leech-Wilkinson, Clive Brown, Emma Williams, tanulmányai, könyvei az éneklés és hegedülés ekvivalens gyökerű előadói technikáinak feltárásához nyújtottak kimerítő alapot. A *legato*, *glissando*, *portamento* hármas tisztázásánál Spohr, García, Vaccai és Corri iskolája a kiindulási pont, Flesch Károly hegedűiskolája pedig az alapvető forrás. Zathureczky pályájának ismertetése érdekében Homolya István, Ottó Péter és Pauk György kiadványait, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zathureczky-hagyatékát, az Arcanum Digitális Tudománytárban közzé tett újságokat dolgoztam fel.

Hubay Jenő és Zathureczky Ede ritka és egyedülálló hangfelvételeinek tanulmányozását az Országos Széchényi Könyvtárban és a Magyar Rádió Archívumában végeztem. Az auditív életművet a piacon megvásárolható darabokkal tettem teljessé, melynek listáját a disszertáció mellékletében közlöm. A függelék részeként adom közre továbbá Zathureczky növendékeinek névjegyzékét, Zathureczky repertoárját, felvételeinek listáját, illetve a képmellékletet.

A portamentó-elemzés kimenetele rámutat, hogy ennek az előadói eszköznek a továbbadása hogyan változtatta a kivitelés módjait. A Hubaynál markáns forma finomodott a bejárt hangköztávolság hallhatósága szempontjából, és gazdagodott a vibratóval. Egyre többször bukkan fel Zathureczky játékában az egy ujjas portamentó és a bariolage-technika. Pauk esetében a portamentó tempójának gyorsulása a legeklatánsabb tényező. Összefoglalva a portamentó glissandó-szerű, hangsúlyos formáját fokozatosan vetkőzte le a három művész technikájában. Tempója egyre fokozódott, a hallható távolság egyre csökkent az évtizedek alatt. A vibrátómentességtől annak portamentóval együttes alkalmazásán keresztül visszajutott az oszcilláció hiányáig. A billentés (nevezhetjük ebben a konnotációban segédhangnak) pedig fokozatosan vált meghatározó, hallani kívánt jellegzetességévé.

Kutatásom végeredményeként kirajzolódik egy markáns filozófiai megközelítés, amit a XX. második felétől kezdve egészen napjainkig egyre inkább halványodik hegedűseink előadásmódjában és felfogásában. Ez a kreativitás, improvizáció, szabadság és magabiztosság az, ami lehetővé teszi a művész számára az egyedülálló, hiteles és magnetikus előadások létrehozását, amikben mindig érvényre jut a szenvedély, a temperamentum és az egyéniség, ugyanúgy, mint az arányosság, formaérzék, drámai felépítés, a klasszikus stílusérzék elemei. Az előadó érzi, tudja a határvonal pontos elhelyezkedését, és rizikót vállalva próbálja azt mozgatni. A mű és a szerző iránti alázat nem fakul egy színtelen interpretációvá, hanem egy szín pompás alkotásban születik újjá, amit átít az előadó személye. A bátorság, a felfedezés, az önkritika, és az önhallás egyesül ebben a filozófiában. Véleményem szerint ez az, amit korunk oktatásrendszere (az adminisztráció- és anyagvégzés-orientáltság, a gondolkodni tanítás hiánya) és az abban lavírozó tanárok nem tudnak, és nem is feltétlenül akarnak kialakítani a jövő generációjának életében, hegedűjátékában. A Huba – Zathureczky – Pauk vonalon közlekedő zenei Orient-expressznek talán ez a legnagyobb érdeme a hang örök szépségén túl. Hitem szerint ezt az időtálló, utat mutató szemléletüket mindenképpen meg kell ismertetni a XXI. század tanáraival, hegedűseivel, átmenteni és újra divatba hozni.

Kutatásom célját akkor éri el, ha eredményeivel az előadói tradíciók generációkon átívelő kapcsolódási pontjainak kitapintásával, nagy elődeink gondolkodásmódjának a feltárásával hegedűs társadalmunk jelenlegi állapotára hatni tudok.

Bibliográfia

- Auer**, Leopold: *Violin Playing As I Teach It*, Frederick A. Stokes Company, New York, 1921.
- Brown**, Clive: *Singing and String and Playing In Comparison, Zwischen schöpferischer Individualität und künstlerischer Selbstverleugnung Zur musikalischen Auführungspraxis im 19. Jahrhundert*, szerk. Claudio Bacciagaluppi, Roman Brotbeck, Anselm Gerhard, Edition Argus, Schliengen, 2009.
- Corri**, Domenico: *A Select Collections of the Most Admired Songs*, Edinburgh: J. Corri, 1779., *The Singer's Preceptor, Lesson VIII. Appogiatura*, Chapell & Co. London, 1811.
- Flesch**, Carl: *The Art of Violin Playing*, 1. kötet, Carl Fischer, 2000.
- García**, Manuel: *Nouveau Traité sommaire de l'Art du Chant*, Paris: M. Richard, 1856., *A New Treatise on the Art of Singing*, London, Leonard & Co., 1858., 11. o., eredeti cím: *Ecole de Garcia: traité complet de l'art du chant* (1840. – 1. kötet, 1847. – 2. kötet)
- Havas**, Kató: *Tizenkét órás hegedűkurzus*, ford.: Simkó-Várnagy Judit, magánkiadás, 2004., *A feszültség és szorongás feloldása a vonós-játékban*, Zenepedagógiai füzetek, 4. kötet, kiadta a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Budapesti Tanárképző Intézet, 1988., szerk. És ford.: Fülep Tamás
- Homolya**, István: *Nagy magyar előadóművészek – Zathureczky Ede*, Zeneműkiadó Budapest, 1972.
- Leech-Wilkinson**, Daniel: *The Changing Sound of Music: Approaches to Studying Recorded Musical Performances*, 2009., <http://www.charm.rhul.ac.uk/studies/chapters/chap7.html#fnLink01> (utolsó hozzáférés: 2022. 08. 07.)
- Ottó**, Péter: *A mesterhegedűs – Kovács Dénes emlékezik*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- Pauk**, György: *Négy húron pendülök – nyolcvan év emlékei*, Park Könyvkiadó Kft., 2016.
- Ráth-Véghné Ziperovszky**, Mária: *Hubay Jenő hegedűtanítási módszere*, dr. Vajna és Bokor, Budapest, 1942.

- Spohr**, Louis: *School for the Violin*, New York: Firth & Hall, 1839.
- Stachó**, László: A zenei képesség és az előadóművészi kiválóság: bevezetés a zenei előadóművészet pedagógiájába, *Parlando*, 2014/1., <https://www.parlando.hu/2014/2014-1/2014-1-02-Stacho2.htm> (utolsó hozzáférés: 2022. 08. 03.)
- Stein**, Matthew Richard: *Sliding Into Jewishness: A Pentimento of Portamento*, 2016., Wesleyan University, Middletown, Connecticut, https://digitalcollections.wesleyan.edu/object/ir-1221?solr_nav%5Bid%5D=153342f170851fda81b0&solr_nav%5Bpage%5D=0&solr_nav%5Boffset%5D=0 (utolsó hozzáférés: 2022. 08. 06.)
- Vaccai**, Niccolò: *Metodo pratico de canto Italiano per camera*, Lesson XVIII., London, 1832.
- Williams**, Emma: *The Singing Violin: Portamento Use in Franz Schubert's Violin Music*, Research Catalogue, 2019.